

IJSKASTMOEDERS EN INCESTVADERS

Ik las een artikel van Irene Geerts in tijdschrift Wonderkamer van december 2023. Irene is bezig met een promotieonderzoek over de ontstaansgeschiedenis van de Nederlandse beweging van naasten in de geestelijke gezondheidszorg. Heel interessant dus! Zij hoopt dit jaar erop te promoveren.

Het artikel is te lang voor volledige plaatsing hier; voor wie belangstelling heeft kan ik voor een kopie zorgen. Ik citeer een aantal interessante passages. wvdl

“In de decennia na de Tweede Wereldoorlog keken psychiaters met argusogen naar de ouders van kinderen met psychische problemen. Geïnspireerd door psychoanalytische theorieën gingen zij er voetstoots vanuit dat de oorzaak van zulke klachten lag in een problematische opvoeding. Of het nu ging om anorexia nervosa of een drugverslaving, ouders waren de schuldigen. Maar in de jaren tachtig en negentig gingen sommige ouders direct de confrontatie aan met deze vooroordelen.”

ouders in de schijnwerpers “Begin twintigste eeuw was de psychiatrie sterk medisch-biologisch georiënteerd. Door de hersenen van overleden patiënten te onderzoeken, probeerden psychiaters dichter bij de oorzaak van ernstige psychiatrische aandoeningen te komen. Om patiënten beter te kunnen behandelen, ontwikkelden ze ingrijpende methoden, zoals de insuline shockkuur, de lobotomie en de elektroshocktherapie. Maar de resultaten bleven beperkt, terwijl de risico's en de bijwerkingen van zulke behandelingen voor de patiënten groot waren. Zolang genezing nog uit zicht bleef, zo concludeerden experts, was het beter om ernstige geestelijke problemen te proberen te voorkomen. Vanuit die gedachte ontstond vanaf de jaren twintig veel aandacht voor preventie. Een van de belangrijkste aspecten daarvan was het welzijn van opgroeiende kind. Dat hing samen met de theorie dat psychische problemen hun oorsprong vonden in traumatische ervaringen in de vroege jeugd – een inzicht dat, oorspronkelijk geformuleerd door Sigmund Freud in het kader van zijn psychoanalytische benadering, vanaf de jaren twintig snel aan invloed won. Ouders, vooral de moeder, stonden steeds meer in de schijnwerpers. Daarbij ging het niet om hun rol in de zorg voor een kind met psychische problemen, maar om hun rol in het ontstaan van die problemen.

IJSKASTMOEDERS “Deze gedachtegang werd allereerst uitgediept in het onderzoek naar schizofrenie – chronisch lijden aan wanen en hallucinaties, oftewel psychosen. Door vanuit psychoanalytisch perspectief te kijken naar (gewoonlijk jongvolwassen) patiënten en de manier waarop hun moeders met hen omgingen, kwamen onderzoekers tot de conclusie dat de psychosen voortkwamen uit de afstandelijke en tegelijk overbeschermd opvoedstijl van de moeders. “Schizofrenogene moeders”, moeders die de neiging hebben schizofrenie te veroorzaken, noemde de Duits-Amerikaanse psychiater Frieda Fromm-Reichmann ze in een artikel uit 1948. In datzelfde jaar presenteerde de Oostenrijks-Amerikaanse kinderpsychiater Leo Kanner wat volgens hem de oorzaak was van autisme: kille ouders, die hun kind als het ware opvoedden in een ijskast. Vooral de moeders zou dit beeld aankleven; zij kwamen bekend te staan als “ijskastmoeders”.

IMMUUN VOOR KRITIEK “Veel theorieën waren gebaseerd op de klinische ervaringen van behandelaars. Onderzoekers stelden vast dat moeders van patiënten bijvoorbeeld gespannen en overbezorgd overkwamen, terwijl ze tegelijk hun emoties probeerden te verbergen. Dit verbonden ze steevast met de conclusie dat een dergelijke paradoxale houding bij de opvoeder waarschijnlijk de oorzaak vormde van de ziekte van het kind. Een enkele vakgenoot – vaak zelf een ouder-van – wees erop dat zo'n houding niet vreemd was voor mensen wier kind ineens voor hen onbegrijpelijk, beangstigend en onvoorspelbaar gedrag was gaan vertonen, terwijl ze wisten dat de dokter hen dat aanrekende. Maar zulke

kritiek beklifde lange tijd niet. Integendeel, de manier waarop deze ouders werden neergezet kon extreme vormen aannemen. Zo vergeleek autisme-expert Bruno Bettelheim in zijn boek *The Empty Fortress* uit 1967 kinderen met autisme in een gezin met gevangenen in een concentratiekamp, omdat ze totaal afhankelijk waren van destructieve, irrationele krachten – oftewel hun ouders. Volgens Bettelheim was de hoofdoorzaak van autisme de wens van de ouders dat het kind niet zou bestaan".

IN PROTEST "De oudervijandige theorieën en de pijnlijke effecten daarvan waren een belangrijke reden voor naasten van psychiatrische patiënten om vanaf eind jaren zeventig belangenorganisaties op te richten. Onderdeel van hun collectieve verzet was de manier waarop ouders, maar inmiddels ook partners en hele gezinnen, door hulpverleners werden buitengesloten en gedemoniseerd. Een paar jaar eerder hadden ouders van kinderen met autisme al verenigingen en stichtingen opgezet. Uit hun agenda blijkt echter dat de ijskastmoeder in Nederland toen al uit was: zij richtten zich vooral op het delen van informatie en het mede-ontwikkelen van nieuwe begeleidingsmethoden. Daarentegen stond bij de oprichting van de stichting Anorexia Nervosa in 1978 de bestrijding van kwetsende wetenschappelijke oordelen over de ouders voorop. Bij die gelegenheid presenteerde voorzitter Rene Sieders, zelf ook vader-van, een lange lijst van theorieën over hoe ouders hun kinderen tot anorexia zouden drijven, variërend van moeders die weigerden hun dochter te laten opgroeien, tot vaders die emotioneel afwezig waren en de verdenking van incest aan zich hadden kleven. Zelf academisch geschoold, hield hij in het blad van de stichting jarenlang de onderzoeksliteratuur kritisch tegen het licht. De slordige manier waarop anorexia-onderzoekers met causaliteit omgingen en zo in zijn ogen zonder wetenschappelijke basis verregaande conclusies over ouders trokken, joeg hem telkens weer op de kast: "Mij is opgevallen dat alle vaders van anorexia's een neus hebben, dus dat zal wel de oorzaak van anorexia zijn!"

BONDGENOTEN "Beschuldigde ouders voelden zich zeker niet altijd sterk genoeg om zo'n confrontatie aan te gaan. Afgezien van de nodige kennis vergde het ook het nodige zelfvertrouwen om in te gaan tegen het gedachtegoed dat hen juist had ondergraven en beladen met zelfverwijt. Ria van der Heijden die in 1984 de Vereniging Ouders van Chronische Psychotici (VOCP, het latere Ypsilon) oprichtte, was ervan overtuigd dat het schuldgevoel dat daar het gevolg van was haar en haar lotgenoten lang had weerhouden van actie. Haar organisatie had een succesvolle start, omdat zij vroeg kennismakte met psychiater Rigo van Meer, die op dat moment ook ten strijde trok tegen de manier waarop in de geestelijke gezondheidszorg tegen ouders van kinderen met schizofrenie werd aangekeken. Hun alliantie bleek zo succesvol dat ze tegenwoordig gezien worden als de tandem die het denken over schizofrenie in Nederland in de jaren tachtig en negentig deed kantelen naar de opvatting dat schizofrenie een hersenziekte is, die net zomin te wijten is aan ouders als suikerziekte of kanker. Tegelijk kantelde ook de hoofdstroom in de psychiatrie, maar dat ging niet op alle vlakken even snel. Vooral rond drugsverslaving was het oudervijandige denken in deze periode juist in opmars."

KEREND TIJ "Mede door de inspanningen van de naastenbeweging begonnen behandelaren ouders te beschouwen als partners in de zorg. Het werd nu van belang ouders te leren hoe ze zo goed mogelijk met de psychiatrische problemen van hun kinderen konden omgaan, wat de situatie voor alle betrokkenen enigszins kon verlichten. Hierin weerspiegelt zich ook de verandering in het maatschappelijk klimaat: de strijd tussen de generaties die zo kenmerkend was geweest voor de jaren zestig, zeventig en tachtig, was gaan liggen. Nederlanders voedden hun kinderen niet langer op vanuit autoriteit, maar op basis van onderhandeling. Het idee dat je jezelf radicaal moest losmaken van je gezin, verloor aan populariteit."

[Terug naar website van Ypsilon Eindhoven & Omstreken](#)